

ПЕТКО ПЕТКОВ
РОЛЯТА НА
ПРОТЕСТАНТСКАТА ЦЪРКВА
И УЧИЛИЩА ЗА
ОБРАЗОВАНИЕТО И
ДУХОВНИЯ ЖИВОТ НА
БЪЛГАРИТЕ СЛЕД
ОСВОБОЖДЕНИЕТО

chitanka.info

Руско-турската война от 1877–1878 г. представлява своеобразен рубеж в дейността на американските мисионери. Преди войната мисионерите изпитват опасения от евентуална забрана на дейността им в една независима България. Но след войната мисионерите са изненадани от липсата на спънки за тяхната дейност. Голямо впечатление у тях оставя демократичният характер на Търновската конституция и особено нейните клаузи относно религиозните свободи.

В годините след Освобождението мисионерите стигат до убеждението, че новите политически условия позволяват да се издигне на по-високо ниво работата им в българските земи. Тя действително се активизира, особено в първите две десетилетия след Освобождението. До началото на 90-те години методистите в Северна България изграждат 15 църкви с четирима мисионери, 14 пастора и около 200 члена. Дейността на мисионерите от Американския Съвет в Тракия и Македония също набира сили. Към средата на 80-те години вече са създадени 8 църкви с 1553 члена, има 62 български пастора, броят на мисионерите достига 26.

Засилва се работата на Американския Съвет в Македония. След станцията в Битоля, основана през 1874 г., е открита станция и в Солун през 1884 г. Въпреки неблагоприятните условия (четническите действия, Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.), броят на църквите в 1908 г. вече е 19 с 1450 члена и около 4000 привърженици, българските пастори стават 114, а броят на американските мисионери — 30.

В същата година Мисията за Европейска Турция отбелязва 50-годишнината от началото на работата сред българите и това е повод да се направи известна равносметка за изминатия път. С известно съжаление се констатира, че не се е сбъднало първоначалното предвиждане и България не се е превърнала в протестантска страна. Но въпреки това мисионерите смятат, че има основания да се продължи работата.

Една от успешните страни на мисионерската дейност са усилията им за развитието на учебното дело. През 1863 г. се създава първото мъжко протестантско училище в Пловдив. То е предназначено да обслужва предимно нуждите на протестантската пропаганда. Учениците получават първоначални знания с цел да се подготвят за протестантски проповедници и пастори. Почти всеки от учениците по-

късно преминава курсове на обучение в мисионерски учебни заведения в Америка.

В 1863 г. се открива и девическо училище в Стара Загора. В това училище също доминира прозелитическата пропаганда, наред с елементарните общообразователни знания. Но доминирането на религиозния елемент в женското образование на все още патриархалното българско общество скоро води до конфликти, които почти парализират неговата работа.

В 1871 г. мисионерите преместват двете училища в Самоков, като ги обединяват и с това правят нова стъпка в развитието на образователните си усилия. Но след Освобождението, на фона на бързото развитие на българската образователна система, двете протестантски училища започват да изостават. Преобладаването на прозелитическия елемент в учебната програма представлява пречка за приравняването му към системата за общообразователни училища в България. Налага се випускниците да полагат допълнителни изпити, което естествено ограничава броя на постъпващите. С течение на годините мисионерите разбират, че общообразователната програма не трябва да изостава за сметка на религиозното обучение и я променят. След много усилия и продължителни преговори през 1915 г. Самоковското училище добива статут, равен на този на българска гимназия и с това окончателно се вписва в системата на българското образование.

Мисионерите от Методистката църква също се ориентират към създаването на свои училища. През 1881 г. в Ловеч е открито девическо училище. В учебната програма на училището, замислено преди всичко с оглед на мисионерската пропаганда, постепенно се налага също тенденцията на отстъпване на чисто прозелитическите цели за сметка на общообразователните. В училището учат около 200 момичета, с което то става най-голямото девическо училище в България. С течение на годините училището се ползва с все по-голяма популярност и след забраната му при новите политически условия след 1948 г. то става основа за известната Ловешка езикова гимназия.

В началото на века мисионерските образователни институции обхващат и системата на предучилищното и първоначално обучение. В 1900 г. в София се открива американска детска градина, ръководено от Елизабет Кларк. Създават се и курсове за детски учителки.

Постепенно идеята за организирането на подобни детски градини се разпространява в цялата страна, а голям брой от детските учителки са завършили курсовете към тази градина. В 1922 г. в София се открива и първоначално американско училище, като своеобразно продължение на детската градина.

Принос за развитието на професионалното образование е американското участие в създаденото в 1900 г. към Българския червен кръст училище за медицински сестри. В 1914 г. то е реорганизирано основно под ръководството на американките Хелън Скот и Рейчъл Торънс, изпратени в България от Американския червен кръст. Курсът на обучение е тригодишен, като до началото на 30-те години завършват повече от 400 курсистки.

Своеобразно допълнение към системата на американските образователни институции е YMCA (Young Men's Christian Association), създадена в началото на века. Тя си поставя образователни и възпитателни цели в духа на християнската етика и морал — организират се лекции и конференции, провеждат се вечерни курсове, морски и планински лагери.

Но най-големият успех на американската учебна инициатива е несъмнено Роберт колеж в Цариград. Създаден с тясното сътрудничество и помощ от страна на американските протестантски мисионери, колежът си поставя за цел да даде съвременни знания на народите, населяващи Османската империя. Въпреки че първоначалните замисли предвиждат и пропагандирането на протестантството, ръководителите на колежа скоро се отказват от тази идея в полза на чисто образователните цели.

Още от създаването му през 1863 г. колежът става едно от най-предпочитаните училища за българите. До Освобождението в него учат 237 души. След Освобождението колежът продължава да привлича голям брой българи и до 1900 г. българите неизменно са повече от половината от завършващите колежа. До годините на Първата световна война в колежа се записват повече от 2 000 души, а пълния курс завършват 234 души.

Възпитаниците на Роберт колеж изиграват важна роля в изграждането на новата българска държава. Още в Учредителното събрание в Търново има петима бивши ученици от колежа. По-късно те излъчват двама министър-председатели, седем министри, четирима

окръжни управители, частни секретари на Батенберг и Фердинанд, 10 дипломати, 27 съдии и адвокати, 16 лекари, 21 търговци и банкери, 34 учители, 16 офицери. След Освобождението Роберт колеж е признат за българска учебна институция и дипломата му е приравнена към тази на българските гимназии.

След Освобождението мисионерите имат напредък и в издателската работа. Тази страна на мисионерската дейност все още чака своя изследовател и затова е трудно да се направят окончателни изводи. Достъпните сведения за печатането и разпространението на мисионерската литература сред българите в княжество България, Македония и Тракия показват че издаваната литература расте с всяка измината година.

Специално трябва да се отбележи в-к „Зорница“. В продължение на дълги години след Освобождението този вестник има значителна популярност, особено сред българите от Македония и Беломорска Тракия. Това се дължи на факта, че „Зорница“ е единственият български език, разпространяван без сериозни пречки от страна на турското правителство. В този смисъл „Зорница“ служи като косвено доказателство за наличието на голям български контингент в Македония и Беломорска Тракия. Не случайно по-късно българският писател и общественик Стоян Чилингиров ще каже, че ако се издирят адресите на абонатите на „Зорница“, може най-точно да се очертаят границите на българското племе.

Тук трябва да отбележим и един друг аспект на оценката на вестника — езикът, на който той се списва. В езиково отношение „Зорница“ е едно от първите места сред българоезичната преса. Това признава и един от най-големите български езиковеди — проф. Стефан Младенов, който поставя „Зорница“ дори по-високо от пловдивския в-к „Марица“, в който сътрудничат известните майстори на перото Иван Вазов, Михаил Маджаров, Стефан Бобчев. Подобна висока оценка дава и Симеон Радев в своите спомени.

Когато говорим за дейността на американските мисионери в българските земи и специално за Американския Съвет, не може да не се обърне внимание на техния политически интерес към събитията в България след Освобождението. Като политически наблюдатели, мисионерите заемат изключително положение поради факта че тяхната мисия остава единна за всички територии на Балканите и не се

съобразява с новите граници. Техен обект като цяло остава българското население, за всички станции на полуострова работен език е българският. В това отношение обхватът на дейността на мисионерите може да се сравни само с дейността на Българската Екзархия.

Без да навлизаме в подробности, можем да споменем някои политически оценки и свидетелства на мисионерите за етническите граници на Балканите.

Мисионерите приветстват Съединението между Княжество България и Източна Румелия още през 1884 г., като заявяват, че това представлява осъществяване на националните идеали на българския народ. От особен интерес за крайната цел на българския национален идеал — обединението на Македония с останалите български земи, са сведенията на мисионерите, публикувани в отчетите на техните годишни събрания, както и някои техни статии и изявления в централния им орган в Бостън „Missionary Herald“.

Още през 1874 г., след началото на работата в Битоля и Солун, мисионерите отбелязват, че преобладаващото мнозинство в тези райони е българско. На годишното събрание на мисията за Европейска Турция през 1895 г. мис Елън Стоун, отговаряща за разпространението на библейските издания, определя по следния начин границите на своята дейност — „От Бургас до планините на източна Македония, водите на Струма и Вардар, до дивите крепости на Албания, от стария Балкан и сръбската граница на север до Средиземно море и гръцките граници“.

В своите писма и доклади мисионерите отбелязват нарастването на напрежението в Македония и засилването на борбата на българите. Още в 1900 г. от Солун Дж. Х. Хаус пише, че Македония живее върху вулкан, който може да изригне всеки момент. Мисионерите отхвърлят обвиненията срещу българското правителство като подстрекател и сочат като основна причина за острото положение турското управление. Тези възгледи не са променени и след известната афера около отвличането на мисионерката мис Стоун от ВМОРО. Аферата с отвличането на мис Стоун, държана шест месеца от четниците на ВМОРО, получава широк отзвук в Европа и САЩ и допринася извънредно много за изясняването на истинското положение в

Македония. Що се отнася до самата мис Стоун, в Съединените щати тя изнася много лекции в полза на българската кауза в Македония.

Българските войни и особено решенията на Букурещкия мирен договор от август 1913 г. оказват негативно влияние върху работата на мисионерите от Американския Съвет. В частите на Македония, преминали в Сърбия и Гърция, дейността им среща значителни затруднения. Сръбските и гръцките власти изискват мисионерите да използват в работата си сръбски и гръцки, а не български език. В донесенията си мисионерите отбелязват, че единствено на българска територия те не срещат пречки и това им дава още едно основание да изразят съжалението си, че Солун и Битоля не са преминали към България.

Букурещкият договор след Балканските войни е посрещнат от мисионерите като явна несправедливост към българския народ. В началото на август 1913 г. трима от тях, Дж. Кларк, Дж. Беърд и Р. Томсън изработват обширен меморандум до великите сили, в който се спират на етническия състав на Македония и заявяват, че преобладаващото население там по произход, език и обичаи е неразделна част от българите.

Американските мисионери се ангажират със защита на България и в годините на Първата световна война. Те имат значителен принос в решението САЩ да не обявят война на България през лятото на 1918 г.

С материалната помощ на българското правителство през май 1918 г. за Бостън и Вашингтон заминават мисионерите Хаскел и Маркъм. В централата в Бостън те представят подробен доклад за положението в България и на Балканите и публикуват серия от статии в печата, в които агитират против обявяването на война на България. Сенатската комисия по външните работи на конгреса ги кани на разговор. Членовете на комисията изслушват мисионерите с голям интерес и са впечатлени много от техните изявления и предложения. Очевидно мнението на мисионерите оказва влияние върху комисията.

Тяхната пробългарска агитация предизвиква вълна от протести от страна на антантофилските кръгове. Те са наречени „българофили“, „германофили“ и „антиамериканци“. Един американски журналист пише: „Някои хора казват, че България е била американизирана от мисионерите и учителите от Роберт колеж. На нас ни се струва обаче, че сега мисионерите и учителите са се «побългарили»“.

По време на Парижката мирна конференция през 1919 г. мисионерите отново се застъпват за каузата на България. Трима от тях Л. Ф. Острандър, Л. Д. Удръф и Х. Б. Кинг, изпращат телеграма до президента Удроу Уилсън, в която не само защитават българската национална кауза, но и правят нещо безпрецедентно. Те предлагат, в случай че български делегати не бъдат допуснати при обсъждането на договора, трима американски мисионери от София, Битоля и Солун да представят българската кауза на конференцията. Това предложение представлява феномен в дейността на американските мисионери и с това те достигат отново връх, подобен на този от лятото и есента на 1876 г., и заслужено си спечелват завинаги благодарността на българския народ.

Американската мисионерска дейност в българските земи продължава до средата на 20-те години на ХХ в. През този период успехите в привличането на източноправославните българи към протестантството не са особено големи — при приключването на мисионерската дейност в България протестантската общност наброява не повече от 10 хиляди души. Успешно обаче продължава да функционира издателската им дейност, прехвърлена на българските протестантски църкви.

Едно от важните решения на оттеглящите се американски протестанти засяга техните образователни институции. Пробива си път една нова тенденция — стремеж към създаване на училища, в които се набляга върху светското и професионалното обучение.

Например с оглед на преобладаващия земеделски характер на българското стопанство, американските мисионери смятат, че трябва да се подпомогне развитието на млади хора от селото, които да развият в бъдеще едно модерно земеделие. Така в 1929 г. в Пордим се създава селскостопанско училище с едногодишен курс на обучение. Приемат се и момичета, които се учат да готвят, да гледат бебета, да подреждат къщата, градината, да отглеждат пилета и т.н. Целта при девойките е те да бъдат подготвени да организират един уютен дом в селски условия, да съумеят да организират удобен и щастлив живот на село. Общината в Пордим подарява земята на училището, а от Министерството на земеделието и Агрономическия факултет периодично се изпращат специалисти в помощ на училището.

Съдбата на протестантските училища в Самоков е решена по друг начин. Взето е решение двете училища да се обединят в един напълно светски колеж със седалище София. Проектът е осъществен с помощта на мисионерските общества, на американски фондации и в-к „Ню Йорк Таймс“. В 1926 г. новото училище е регистрирано в Бостън под името Американски колеж в София. Първи президент на колежа става Флойд Бляк, дотогава преподавател по латински и църковна история в Роберт колеж.

През 1926 г. са закупени 160 акра земя край Симеоново, където се изграждат модерните здания на колежа. Той разполага с пансион за 450 ученици, класни стаи, лаборатории, библиотека, игрища, работилници.

Основната цел на колежа е да се даде образование, съобразено с християнския дух, с насърчаване на интелектуалното и нравственото развитие на учениците и здравословния начин на живот. При съставянето на програмата на първо място фигурират задължителните за всяка българска гимназия минимум от учебни часове по български език и литература, българска история, гражданско учение и география, които трябва да се преподават на български език от преподаватели — българи. Извън тези предписания и ограничения колежът е свободен да състави учебната си програма и да преподава различните предмети на английски или на български език, по негов избор.

Колежът е преобразуван като светска институция и единственото нещо, напомнящо за протестантството, е неделната проповед, изнасяна на английски език обикновено от президента Бляк, друг преподавател или някои гост. Тази проповед обаче няма прозелитически характер, а обикновено е на общоморална тема. През цялото си съществуване колежът не е обвиняван в прозелитизъм.

Връзките на колежа с всички официални институции в страната са отлични. До избухването на Втората световна война всички министър-председатели, някои от министрите на външните работи и финансите са приятели на колежа, посещават го редовно и много от тях изпращат своите деца в него. Бляк е в приятелски отношения и с царското семейство и в продължение на много години то редовно изпраща свой представител на годишния акт на колежа.

Отношенията между колежа и българската православна църква са добри. Старият негативизъм към основаните от протестантските

мисионери училища е преодолян. Особено впечатление прави изключителното благоразположение на Софийския архиепископ Стефан, най-влиятелната фигура в българската православна църква, който е един от най-добрите приятели на колежа и лично на неговия президент Бляк.

Поради влизането на България във Втората световна война на страната на Германия и обявяването на война на САЩ през декември 1941 г., Американският колеж е принуден да преустанови работа през 1942 г. След края на войната, през 1948 г., комунистическото правителство на Георги Димитров забранява всички чужди училища в България. Така настъпва краят на американските училища в България.

За съжаление тук нямам време да опиша по-подробно функционирането на Американския колеж в София. Но в историята на българското образование той си е създал име на едно от най-авторитетните училища и представлява върхът на усилията на американските протестантски мисионери и техните наследници в образователната дейност.

Оценката на президента Бляк за колежа:

Американският колеж в София бе създаден с вярата и ентузиазма на много българи и американци, които не бяха стреснати от трагедията на Първата световна война и вярваха, че колеж от американски тип, организиран с оглед да отговори на традициите в образованието в България, ще бъде полезен както за насърчаването на хуманитарното образование в България, така и за развитието на културните връзки между България и Съединените щати. Изненадващият и щедър прием, на който новосъздаденият колеж се радваше близо двадесет години, оправда вярата на неговите спонсори и строители.

Дългогодишната работа на американските протестантски мисионери в свободна България може да се оцени като ползотворен принос в новата ни история. Създаването на българската протестантска църква, многобройните вестници, списания и брошури, пропагандиращи стойностни морални ценности, създаването и

развитието на многобройни учебни заведения, ползващи се с популярност сред българите, защитата на българската национална кауза през годините създадоха условия за развитието на изключително добри културни връзки между двата народа.

Сега българските протестантски църкви и възстановеният Американски колеж в София продължават добрите традиции на поколения американски мисионери в България.

Доц. Петко Петков

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.